

Pääkirjoitus

Sosiologia – ajattelua laatikon ulkopuolelta

Elina Paju & Paula Merikoski

Sosiologia ”tutkii mitä tahansa yhteiskunnan ja yksilön välillä” ja se on ”yhteiskunnan ymmärtämistä monella eri tasolla”. Siitä tulee mieleen psykologia, mutta siinä on ”enemmän filsofia ja vähemmän bilsaa.” Muun muassa näin hahmottelevat sosiologian johdantokurssin opiskelijat Helsingin yliopistossa syksyllä 2021 ensimmäisellä luennolla vastausta kysymykseen, mitä sosiologiasta tulee mieleen. Tässä pääkirjoituksessamme pureudumme opiskelijoiden käsityksiin – mutta miksi teemme näin? Miksi käsittelemme opiskelijoiden ajatuksia sosiologiasta? Ajattelemme, että sosiologian itseyttä kannalta on oleellista tarkastella sitä, millainen kuva sosiologiasta on niillä, joista ehkä tulevaisuudessa tulee itsestään sosiologeja.

Yksi kurssin opiskelijoista määritteli sosiologian merkityksen seuraavasti: ”Sosiologia kehittää ’boksin’ ulkopuolelta ajattelevia ihmisiä”. Toisin ajattelemisen ohella kyseistä lainausta voi tarkastella toisestakin näkökulmasta, eli sosiologiasta itsestään. Miten sosiologia suhtautuu itsensä ulkopuoliseen, miten se luo rajoja ympärilleen ja kenet toivottaa tervetulleiksi? Millainen on sosiologian ”laatikon ulkopuoli”? Olli Pyyhtinen tarttuu tämän lehden puheenvuorossaan tärkeään

aiheeseen, tieteenalan vieraanvaraisuuteen. Ottamalla opiskelijoiden näkemykset sosiologian määrittelystä ja sosiologian merkityksestä keskeiseksi osaksi tätä pääkirjoitusta ja keskustelluttamalla niitä lehden kontribuutioiden kanssa, pyrimme osaltamme luomaan tieteenalastamme vieraanvaraista. Näkemyksessämme *Sosiologia* on tieteellinen lehti, joka toivottaa tervetulleiksi kaikki sosiologiasta kiinnostuneet riippumatta siitä, mihin he akateemisessa hierarkiassa sijoittuvat.

Useat opiskelijat paikansivat vastauksissaan sosiologian ihmisten, ryhmien, yhteiskunnallisten rakenteiden tai vuorovaikutuksen tutkimisen alueille. Näin opiskelijat pyrkivät hahmottamaan rajanvetoa muihin läheisiin tieteenaloihin. Lähi-tieteistä opiskelijat mainitsivat nimeltä yhteiskuntapolitiikan, josta sosiologiaa oli yhtäältä vaikea erottaa, mutta toisaalta sosiologian ajateltiin pureutuvan syvemmälle erilaisten ilmiöiden tarkastelussa kuin yhteiskuntapolitiikan. Muista lähi-tieteistä mainintoja saivat (sosiaali)psykologia ja (yhteiskunta)filosofia. Opiskelijoiden käsityksiä voi peilata tässä numerossa kirjoittavien Otto Piipatin ja Jouni Ahmajärven artikkeliin suomalaisen sosiologian institutionalisoitumisesta ennen

toista maailmansotaa. Pipatti ja Ahmajärvi analysoivat sitä, miten sosiologia institutionalisoitui Suomessa ensimmäisten joukossa maailmassa omaksi tieteenalaksi. Opiskelijoiden mainitsemman filosofian voikin nähdä sosiologian oppihistoriassa luonnollisena matkakumppanina, sijoituihan sosiologia Suomessa aluksi käytännöllisen filosofian oppituolin alaisuuteen.

Artikkelissaan Pipatti ja Ahmajärvi hahmottavat, miten Edward Westermarck oppilaineen 1900-luvun alussa määrittivät sosiologian. Sosiologia oli heille ennen kaikkea sosiaalisten ilmiöiden syiden tutkimista. Sosiaaliset ilmiöt puolestaan viittasivat Westermarckin mukaan ihmisten väliseen toimintaan. Myös nykypäivän opiskelijoilta kysyttäessä usean syy yhteiskuntatieteiden opiskelun aloittamiselle oli nimenomaan kiinnostus ihmisten toimintaan. Voikin ajatella, että opiskelijat ovat näin löytäneet sosiologian juurille.

Toiminnan tutkimus on sosiologian institutionalisoitumisen ajoista kehittynyt, hienosyistynyt ja erikoistunut. Tässä numerossa Sanni Tiitinen ja Aija Logren analysoivat voimaantumisen rakentumista välityömarkkinoiden työvalmennuksessa. He tarkastelevat artikkelissaan etnometodologisesti, kuinka hyvinvointi, toimijuus sekä valta rakentuvat työllistymistä tukevan työpajatoiminnan ohjaajien ja ohjattavien vuorovaikutuksessa. Tiitisen ja Logrenin artikkelissaan käyttämä keskusteluanalyysi on yksi toiminnan mikrotason hahmottamisen menetelmistä. Keskusteluanalyysin pohja, etnometodologia, mainittiin myös useassa opiskelijan vastauksessa siihen, mitä sosiologiasta tulee mieleen. Tämä johtunee etnometodologian vuonna 2021 esitelleestä pääsykoekurssista, jonka osa sosiologian johdantokurssille osallistuneista oli käynyt. Voikin ajatella, että pääsykoekurssin opettajien valinnat kurssin joka keväisen sisällön suhteen ovat tekoja, jotka määrittävät tieteenalaa varsin vaikuttavasti. Ne ovat osaltaan tekemässä

rajanvetoja sosiologian ja sen ulkopuolelle jäävän välille.

Opiskelijoiden ajatukset sosiologiasta ja sen merkityksestä sekä perusteet yhteiskuntatieteiden opiskelun aloittamiselle käsittävät varsin laajoja ja osin ideologisia kysymyksiä. Tämän numeron Avauksia ja keskustelua -osuudessa kirjoittavat Karoliina Snell ja Olli Pyyhtinen avaavat sosiologian kenttää myös käytännöllisemmällä, arkisen tekemisen tasolla. Snell analysoi kirjoituksessaan sosiologisen tutkimuksen ajankohtaisia eettisiä haasteita. Tutkimusta ja sen tekemisen eettistä ohjeistusta ohjaa yhä vahvemmassa määrin ulkopuoliset säädökset. Esimerkiksi tietosuoja-asetus ohjaa tutkijoita pohtimaan etiikkaa nimenomaan tietosuojan näkökulmasta, mikä johtaa tutkimusetiikan oikeudellistumiseen ja formalisoitumiseen. Tällöin vaarana on, että tutkimusetiikka typistyy melko teknisiin kysymyksiin tietosuojasta, anonymiteetistä ja aineiston säilytyksestä. Kuitenkin yhteiskuntatieteissä etiikka liittyy kovin monenlaisiin näkökulmiin, kuten vaikkapa siihen, miten yhteiskunnallisia ongelmia tutkimusasetelman tasolla konstruoidaan ja missä valossa tutkittavat ihmisryhmät esitetään. Kuten opiskelijoiden kommentteistakin kävi ilmi, yhteiskunnallisen tiedon tuottaminen on vaikuttavaa ja siihen liittyy valtaa ja vastuuta.

Pyyhtinen taas kuvaa sitä, miten tullaan osaksi niin yliopisto- kuin sosiologyhteisöä. Professoriluennossaan hän käsittelee käytäntöjä ja portinvartijoita, jotka professorin tehtävään valittavan tulee kohdata. Samalla teksti pohtii sitä, ketkä ovat sosiologiassa äänessä, ketkä ovat hiljaa. Kyse on vakituisen työpaikan omaavista, mutta myös muista tutkimuskeskusteluun osallistujista. Kuka puhuu? Ketä kuunnellaan? Kenen äänellä tai äänettömyydellä on merkitystä? Pyyhtinen mainitsee esimerkiksi naiset, rodullistetut ja vammaiset ryhmänä, joiden on ollut vaikea saada ääntään kuuluviin sosiologian piirissä.

Se, millaiseksi sosiologia muotoutuu, ei riipu kuitenkaan vain sen tekijöistä. Mitä rajaamme sosiologian tutkimuskohteiksi, on myös oleellinen kysymys, jonka Pyyhtinen nostaa esiin. Kuten Westermarck Pipatin ja Ahmajärven mukaan määrittelee, sosiologian ytimessä on ihmisten toiminnan tutkiminen. Se, kenet sosiologisissa tutkimuksissa määritellään ”ihmiseksi” – tai tutkimuksen kannalta kiinnostavaksi sellaiseksi – on sekin sosiologinen kysymys. Edustaako ihmistä sosiologiassa mies, nainen, transihminen, aikuinen, lapsi, vanhus, nuori, valkoinen, rodullistettu, keskiluokkainen tai työväenluokkainen? Onko sosiologisen tutkimuksen keskiössä oltava edelleen ihminen? Kuten yksi opiskelijoista osuvasti totesi, sosiologia on ”aikaan ja paikkaan sidonnainen tiede.” Sosiologia muokkautuu ajan kuluessa, mikä aika ajoin herättää sosiologeja määrittelemään uudelleen tieteenalan rajoja.

Rajanvedot ja ulossulkemiset ovat osa sosiologian, kuten muidenkin tieteenalojen, itseymmärrystä. Ne kytkeytyvät siihen, kuinka rakennamme sosiologian oikeutusta tieteenalana muiden joukossa. Kuten Pipatti ja Ahmajärvi kuvaavat, irtautuessaan filosofiasta sosiologia institutionalisoitui alun perin nimenomaan empiiriseksi tieteenalaksi, jolla on selkeästi määriteltyjä tutkimuskohteita ja -ongelmia. Erään opiskelijan vastaus kysymykseen, mitä sosiologia on, sisältää monia tasoja: ”Hömppätiede?” Sosiologit joutuvat puolustelemaan tutkimuksensa hyödyllisyyttä ja tieteellisyyttä useammin kuin esimerkiksi luonnontieteilijät. Tämä näkyy myös tieteenalan sisäisissä debatteissa koskien sitä, mitä on tarpeellista tutkia, mutta myös sitä, minkälaisin menetelmin ja minkälaisin tieteellisin käytännöin. Snell kuvaa osuvasti datapolitiikan ja eettisen tieteen keskusteluja, joissa tieteenlänhtökohtana pidetään lähes poikkeuksetta luonnontieteellistä ja lääketieteellistä tutkimusta. Esimerkiksi etnografisen tutkimisen tapa ei istu ilman hankausta lääketieteestä otetun tutkimuksen maliin, eikä etnografi-

sesti kerätty tutkimusaineisto ole siten yksinkertaisesti sovitettavissa paljon puhuttujen avoimen tieteen päämäärien kanssa. On kiinnostavaa, että jo ennen opintojensa alkua opiskelijoilla on käsitys jaosta ”koviin” tieteisiin ja hömppätieteisiin. Näemme kuitenkin, että kysymysmerkki kyseisen kommentin perässä on oleellinen – ehkä kommentin kirjoittaja ei itsekään ole vielä päättänyt, miten suhtautuu tähän dikotomiaan. Keskustelu siitä, mikä on hömppää ja toisaalta siitä, onko hömppää sama kuin arvoton, jatkuu niin kauan, kun tiedettä tehdään. Tämä keskustelu itsessään on sosiologisesti kiinnostava ja tärkeä.

Lukiessamme ensimmäisen vuoden opiskelijoiden näkemyksiä sosiologiasta, sen tärkeydestä ja siitä, miksi he ovat tulleet opiskelemaan yhteiskuntatieteitä, lähes läpitukevasti erottuvat into, halu ja motivaatio puuttua eriarvoisuuteen yhteiskunnassa jollakin tavalla. Vaikka osalle opiskelijoista tässä vaiheessa oma ala on vielä hahmoton, useille yhteiskunnallinen ja globaali eriarvoisuus on asia, joka kaiheraa ja johon haluaa vaikuttaa. Eriarvoisuutta ei opiskelijoiden lyhyissä vastauksissa lähestytä viileästi tai etäältä, vaan se nimenomaan herättää tunteita. Yksi opiskelija toteaaakin, että ”yhteiskunnallinen eriarvoisuus tuntuu väärältä”; toinen toteaa, että opiskelee yhteiskuntatieteitä, jotta voi perustella ja sanottaa eriarvoisuuteen liittyvää suuttumustaan ja kolmas toteaa lyhyesti, että ”eriarvoisuus kiukuttaa”. Useampi haluaa vaikuttaa yhteiskuntaan. Siten sosiologiaa ei määrittele vain ketkä sitä tekevät ja keistä sitä tehdään, vaan myös se, mikä yleisö sosiologisilla keskusteluilla on. Sosiologian opinnot varmasti tarjoavat opiskelijoille välineitä herkistyä eriarvoisuuden ilmentymille ja mekanismeille, mutta tarjoavatko ne väyliä välittää tätä tietoa eteenpäin niin, että tarve vaikuttamiseen myös täytyisi?

Sosiologian merkityksellisyyden opiskelijat löysivätkin siitä, että sosiologia tarjoaa laajan pohjan

ymmärtää yhteiskuntaa. Osalle opiskelijoista tämä itsessään oli oleellista. Osa mainitsi, miten yhteiskuntaa koskeva ymmärrys auttaa myös ihmistä, opiskelijaa, ymmärtämään itseään ja omaa paikkaansa maailmassa. Moni koki, että ymmärrys tarjoaisi mahdollisuuden muutokselle ja yhteiskunnalliseen kehitykseen vaikuttamiselle. Erityisen tärkeänä sosiologiassa he pitivät sen sisäsyntyisesti kriittistä asennetta. Itsestään selvyyksien ja annettuna otettujen totuuksien analysointi, kritisointi ja reflektointi muodostivat opiskelijoiden mukaan yhden sosiologian keskeisen ytimen: sosiologia ”antaa käsitteistön ja työkalut itsestäänselvyksien kyseenalaistamiselle.” Tästä itsestäänselvyksiä kriittisesti tarkastelevasta asenteesta katsottiin ”hyötyvän myös muiden tieteenalojen ja yhteiskunnallisten tahojen”. Kyseenalaistaminen on siten opiskelijoille keskeinen osa sosiologiaa, se on kokoaikaista laatikon ulkopuolelta katsomista.

Pyyhäinen toteaa vieraanvaraisuutta pohtiessaan, että vieraanvaraisuus muuttaa aina sitä yhteisöä, joka toivottaa uudet jäsenet, uuden aineksen tervetulleiksi. Voikin ajatella, että jos, kuten opiskelijoiden näkemys on, sosiologian keskeinen merkitys on sen kyseenalaistamisen kyvyssä, uusi ja tuntematon vieras on sosiologiaan tervetullut. Laatikon ulkopuolelta tulevien vastaanottaminen mahdollistaa meidän muutoksemme ja kykymme kyseenalaistamiseen.

* * *

Lämpimät kiitokset *Sosiaaliset maailmat - johdatus sosiologiaan* -kurssin osallistujille syksyllä 2021! Tähän tekstiin lainatut opiskelijoiden näkemykset on kerätty Flinga-keskusteluilla, joihin opiskelijat osallistuivat anonymieinä. Elina Paju, joka toimi kurssin vastuuopettajana, pyysi opiskelijoilta lupaa saada käyttää Flinga-kommentteja *Sosiologia*-lehden pääkirjoituksen pohjana.